

ДИДАКТИКА

УДК 378.46 : 012

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

З.Є. Бурковська

У статті запропонована методика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів, яка передбачає використання методу порівняння соціокультурних реалій, навчальних автентичних текстів, комплексу дидактичних вправ для активізації словникового запасу, оволодіння логіко-семантичними основами роботи з текстом, вироблення динамічного смислового сприйняття текстової інформації. Розроблені критерії для укладання вправ і завдань до автентичних текстів: 1) засвоєння соціокультурних та професійно значущих знань, розвиток здібностей та умінь соціокультурної компетенції; 2) використання принципу переходу від простого до складного; 3) максимальне залучення студентів, незалежно від рівня їхньої підготовки, до розв'язання комплексу вправ і завдань; 4) удосконалення знань, умінь і навичок у всіх видах різноманітної діяльності студентів; 5) взаємодія студентів у різних формах роботи (парна, групова); 6) розвиток потенційних можливостей і творчих здібностей студентів у процесі самостійної роботи.

Ключові слова: методика, іншомовна комунікативна компетентність, іноземна мова, студент, викладач.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССОМ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМУНІКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

З.Е. Бурковская

В статье предложена методика формирования иноязычной коммуникативной компетентности студентов, которая предусматривает использование метода сравнения социокультурных реалий, учебных аутентичных текстов, комплекса дидактических упражнений для активизации словарного запаса, овладения логико-семантическими основами работы с текстом, выработка динамического смыслового восприятия текстовой информации. Разработанные критерии для создания упражнений и заданий к аутентичным текстам: 1) усвоение социокультурных и профессионально значимых знаний, развитие способностей и умений социокультурной компетенции; 2) использование принципа перехода от простого к сложному; 3) максимальное привлечение студентов, независимо от уровня их подготовки, к решению комплекса упражнений и задач; 4) совершенствование знаний, умений и навыков во всех видах разнообразной деятельности студентов; 5) взаимодействие студентов в различных формах работы (парная, групповая) 6) развитие потенциальных возможностей и творческих способностей студентов в процессе самостоятельной работе.

Ключевые слова: методика, иноязычная коммуникативная компетентность, иностранный язык, студент, преподаватель.

METHODICAL ASPECTS OF STUDENTS FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

Z. Ye. Burkovska

The article outlines the formation method of foreign language communicative competence of students using a method which involves the comparison of the socio-cultural realities, the using of educational authentic texts, complex didactic exercises to enhance vocabulary, mastering of logical semantic basics of working with text, the development of dynamic semantic perception of text information. Criteria for making exercises and tasks to the authentic texts have been created: 1) cultural assimilation and professionally relevant knowledge, development of abilities and skills of socio-cultural competence; 2) use of the principle of transition from simple to complex; 3) maximum involvement of students, regardless of their training, to solve complex exercises and tasks; 4) improvement of knowledge and skills in all kinds of diverse students activity ; 5) interaction of students in various forms of work (in pairs, in group); 6) development of potential and creative abilities of students during independent work. It is proposed a set of exercises that makes the basis of how to work with foreign language texts: a) exercises to enhance vocabulary (extension of linguistic and semantic recipient experience as the basis of mental-mnemonic activity); b) exercises for mastering the logical-semantic fundamentals of text (intellectual-mnemonic formation of reading culture of reading and education); c) develop dynamic semantic perception of the text information (complex perceptual-formation of thinking and volitional skills).

Keywords: method, foreign language communicative competence, foreign language, student, teacher.

Постановка проблеми. Зростаючі потреби у фахівцях з високим рівнем іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) змушують здійснювати орієнтацію освітньої політики вищої школи на взаємозв'язок професії та мови, зближення професійної і мовної освіти. Тому нині іноземна мова стала невід'ємною складовою професійної підготовки фахівця будь-якої спеціальності.

Вищим ступенем оволодіння іноземною мовою вважається сформованість іншомовної комунікативної компетентності (П. Гальскова [1], Р. Гришкова [2], Г. Китайгородська [3], З. Коннова [4], Р. Мартинова [5], Н. Микитенко [6], Л. Морська [7] та ін.). Концепція комунікативного навчання, що визначає стратегію підходу до викладання іноземної мови у ВНЗ, будується на визнанні того факту, що успішна комунікація вимагає вивчення мови через «заглиблення у культуру». Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що проблема методики формування іншомовної комунікативної компетентності військових фахівців є актуальною для педагогічної теорії та практики.

Виклад основного матеріалу. Пропонована методика формування ІКК студентів ґрунтується на універсальному педагогічному методі використання автентичних текстів, що дозволяє реалізовувати принцип «діалогу культур». Відомо, що соціокультурна компетенція при навчанні іноземної мови втілюється у знанні мови (безеквівалентна, фонові лексика) та національної культури (реалії), а також у відповідних умінях і навичках (мовленнєва й немовленнєва поведінка). Формування цієї компетенції більш ефективно, коли процес навчання іноземної мови здійснюється на основі методу зіставлення реалій рідної держави і країни-носія іноземної мови. Для цього слід використовувати навчальні автентичні тексти, які містять різнобічну соціокультурну інформацію.

Автентичні тексти дають можливість ознайомити студентів з особливостями іноземної мови, з якими вони потенційно можуть зустрітись за умов реальної комунікації. Для навчальних цілей служать автентичні тексти, які піддаються певній методичній обробці залежно від наміру застосування. Відтак викладач адаптує їх для використання у навчальному процесі з урахуванням поставлених завдань, при цьому аргументованим є дотримання принципу поступового ускладнення.

Вид і ступінь обробки текстів залежить, у першу чергу, від мовних знань і досвіду студентів, для яких призначаються текстові структури. У плані досягнення необхідного компромісу між вимогами лінгвістики та методики навчання мовам оптимальним видається термін «навчальний автентичний текст». Така дефініція поєднує у собі параметри природної комунікації та методичну ефективність. Навчальний автентичний текст відповідає національним традиціям побудови висловлювання у природних ситуаціях спілкування, а відтак і в автентичному контексті. Він узгоджується з прийнятими носіями мови мовленнєвими нормами і конкретними завданнями навчання. Задля сприяння розвитку соціокультурної компетенції студентів такі тексти повинні містити опис реалій країни досліджуваної мови.

Стосовно критеріїв відбору навчальних автентичних текстів, то можна виокремити дві групи – загальнодидактичні та методичні. До загально дидактичних належать такі критерії, як проблемність, сучасність, актуальність, різноманітність інформації, наочність тощо. Натомість методичні критерії спрямовані безпосередньо на розвиток у студентів соціокультурної компетенції. Це – соціокультурна інформативність (наявність відомостей про культуру, науку, виробництво та ін. України та іншомовної держави), професійно зорієнтована значущість, міждисциплінарна інтеграція, лінгвокраїнознавча та соціолінгвістична наповнюваність лексики, лексико-граматична співвіднесеність досліджуваних програмних тем тощо. З метою розвитку соціокультурної компетенції студентів, крім навчальної літератури, доцільно використовувати сучасні автентичні тексти, які містять соціокультурну і професійно значущу інформацію. Зазначимо, що доступ до текстів будь-якої професійної тематики за сучасних умов не складає особливих труднощів. Це – відкриті джерела всесвітньої електронної мережі Інтернет, професійна періодична література тощо. Тут головний акцент слід покласти на змістове наповнення текстів.

Нижче представлений варіант розробки критеріїв для укладання вправ і завдань до автентичних текстів: 1) засвоєння соціокультурних та професійно значущих знань, розвиток здібностей та умінь соціокультурної компетенції; 2) використання принципу переходу від простого до складного; 3) максимальне залучення студентів, незалежно від рівня їхньої підготовки, до розв'язання комплексу вправ і завдань; 4) удосконалення знань, умінь і навичок у всіх видах розмаїтої діяльності студентів; 5) взаємодія студентів у різних формах роботи (парна, групова); 6) розвиток потенційних можливостей і творчих здібностей студентів у процесі самостійної роботи.

Метод зіставлення реалій рідного краю та країни досліджуваної мови може мати різнопланове застосування. Доцільно уявити два варіанти його використання. Згідно з першим варіантом студенти знайомляться з текстом, що містить інформацію про реалії іншомовної культури. Після її засвоєння вони самостійно укладають аналогічний текст, в якому описуються подібні явища та реалії своєї країни. При цьому вони повинні використовувати нову лексику з тексту, відштовхуючись від власного життєвого досвіду. У другому варіанті студенти сприймають два тексти: один про реалії країни, мова якої

вивчається, а інший – про схожі для зіставлення реалії своєї країни. Відтак вони здійснюють порівняльний аналіз реалій, опираючись на інформацію, викладену в обох текстах.

Методика формування ІКК студентів також передбачає запровадження комплексу вправ. Такий комплекс вправ складає підґрунтя методики роботи з текстом та, зазвичай, містить декілька груп вправ залежно від принципу навчання, що актуалізується на конкретному етапі. Комплекс, зокрема, охоплює: а) вправи для активізації словникового запасу (розширення лінгвістичного та семантичного досвіду реципієнта як основи мисленнєво-мнемічної діяльності); б) вправи для оволодіння логіко-семантичними основами роботи з текстом (формування мисленнєво-мнемічних навичок читання та виховання культури читання); в) вироблення динамічного смислового сприйняття текстової інформації (комплексне формування перцептивно-мисленнєвих і вольових навичок). Виходячи з цього, вправа трактується як регулярно повторювана дія, спрямована на опанування яким-небудь видом мовленнєвої діяльності. Відтак, під комплексом вправ розуміється сукупність необхідних типів, видів і різновидів вправ, що виконуються у певній послідовності та кількості [8, с. 334]. Усе це сприяє формуванню умінь студентів у різних видах мовленнєвої діяльності.

Робота з автентичним текстом повинна реалізовувати принцип проблемності, який зумовлює розвиток творчого мислення та комунікативної компетентності. Тому на заняттях з читання студенти вирішують конкретне розумове завдання, яке вимагає осмислення фактів, їхнє зіставлення, групування й уточнення зв'язків між ними. Іншими словами, вирішення розумового завдання розпочинається з усвідомлення проблемної ситуації. У вправах, де прогнозується зміст тексту, студенти читають заголовок, переглядають увесь текст і фіксують специфіку розгортання теми, зв'язуючи свої речення зі зразками після тексту. З'ясовано, що лінгвістичному рівню проблемності відповідають завдання, метою яких є розпізнавання форми окремих мовних одиниць, їхнього значення та сенсу окремих речень; окреслення значення невідомого слова на основі знайомої інформації; відтворення лексичних одиниць в ускладнених умовах, наприклад, при розв'язанні кросвордів.

У процесі читання пропонованих автентичних навчальних текстів студенти сприймають й аналізують соціокультурну інформацію, що міститься у тексті. При цьому читання є, з одного боку, видом мовленнєвої діяльності, а з іншого – методом навчання іноземним мовам. Мета читання – отримати інформацію, що передбачає адекватне розуміння змісту тексту.

Як відомо, визначальними характеристиками розуміння є повнота, точність і глибина [9, с. 17]. Ступінь повноти розуміння віддзеркалює кількісну міру текстової інформації, досягаючи стовідсоткового показника. Точність розуміння оцінюють за ступенем адекватності сприйняття інформації тексту, при цьому на передній план виступає правильність розуміння мовної форми. Глибина сприйняття прочитаного передбачає розуміння задуму автора, підтексту та залежить від фонових знань реципієнта. Звідси – оцінка глибини розуміння прочитаного зазвичай носить суб'єктивний характер. Ця суб'єктивність точності і повноти розуміння свідчить про опосередковану сутність цих показників, за якими можна оцінювати ступінь опанування читанням.

Актуальними для професійної діяльності випускників ВНЗ є чотири види читання, які спрямовані на ознайомлення, вивчення, пошук і перегляд. Метою ознайомлювального читання постає розуміння загального змісту тексту, що охоплює, як правило, 70–75% наявних у ньому фактів. Цей вид читання максимально відповідає первинному етапу навчання іноземної мови. Нескладний мовний матеріал створює сприятливі умови для формування правильних прийомів перцептивного опрацювання матеріалу, тобто техніки читання [10, с. 37]. Наступний вид читання спрямований на розвиток точного розуміння всього тексту. Крім цього, його завданням є формування у студентів умінь самостійно долати труднощі стосовно розуміння тексту іноземною мовою. Результатом оглядового читання постає отримання загального уявлення про джерело інформації, що поширюється на визначення теми тексту, кола висвітлюваних питань. Таке читання вимагає від реципієнта як достатньо високої кваліфікації, так і володіння значним обсягом мовного матеріалу. Пошукове читання використовується для знаходження необхідної інформації. Йдеться, приміром, про певне визначення, формулювання тощо. У професійній діяльності – це самостійний вид читання, а в навчальних умовах воно виступає радше на рівні вправи.

Високий рівень підготовки передбачає вибір ефективних стратегій, видів читання залежно від мети, ситуації, а його формування – це складний і тривалий процес. Як свідчить практика, ефективний комплекс вправ для формування ІКК студентів складається з п'яти підгруп, які, у свою чергу, відповідають п'яти рівням сформованості ІКК. Співвідношення ступеневого підходу роботи з навчальними автентичними текстами для формування ІКК виглядає таким чином:

1. *Емоційно-мотиваційний етап* формування ІКК, на якому студенти володіють низьким рівнем підготовки. Формування умінь передбачає застосування знань рідної мови й культури задля виявлення соціокультурної лексики. 3-поміж вправ акцент покладено на активізацію знайомої соціокультурної лексики, прогнозування на основі заголовку, малюнку, фотографії, схеми. Приклади завдань у вправах

можуть бути такі: прочитати заголовок і визначити тему тексту; здогадатися за малюнком про зміст тексту; перекласти інтернаціональні слова на кшталт «механізм», «машина», «економіка», «прибуток», «бюджет», «проект» тощо).

2. Інформаційно-пізнавальний етап формування ІКК, на якому студенти володіють рівнем підготовки нижче від середнього. Формування умінь досягається через застосування та розуміння соціокультурної лексики, виокремлення головної та другорядної інформації. Впровадження вправ на розвиток смислової здогадки, поділ інформації на головну та додаткову, а тексту – на смислові частини. Приклади завдань: переклад українською мовою слів, термінів, абревіатур; продовження висловлювання згідно зі зразком; складання плану тексту; визначення головної тези тексту тощо.

3. Операційно-діяльнісний етап формування ІКК, на якому студенти володіють середнім рівнем підготовки. Формуванню умінь тут сприяє тлумачення значення соціокультурної лексики та особливостей країни досліджуваної мови. Головні вправи – відтворення та інтерпретація змісту тексту, узагальнення матеріалу. Приклади завдань: пояснення значення слова або словосполучення; робота із запитаннями до тексту; вибір правильного варіанту відповіді; розповідь на задану тему з ключовими словами; пошук еквівалентів з проекцією на переклад, синоніми, антоніми тощо; порівняння кількісних характеристик; переказ тексту; укладання тексту за зразком та ін.

4. Особистісно-орієнтований етап формування ІКК, на якому студенти володіють рівнем підготовки вище від середнього. Підґрунтям для формування умінь служить варіювання набутих знаннями задля здобуття нових знань. Варто зосередити увагу на таких вправах, як зіставлення соціокультурної компетенції, виявлення аналогій та відмінностей у змісті, переклад з рідної і на рідну мову з використанням соціокультурної лексики, співвіднесення фактів про рідну культуру та культуру іноземної країни. Приклади завдань: переклад українською мовою речень і фрагментів тексту; переклад іноземною мовою речень та фрагментів тексту; робота з порівняльною характеристикою; складання діалогу на задану тему; зіставлення поданих фактів, явищ, реалій та виокремлення відмінних рис; пошук інформації у додаткових джерелах.

5. Практико-орієнтований етап формування ІКК, на якому студенти володіють високим рівнем підготовки. Формування умінь досягається через побудову мовленнєвої та немовленнєвої поведінки відповідно до прийнятих у соціумі норм. Головні вправи – висловлювання власної позиції, участь у діалозі, рольовій грі, реферування, укладання анотації тощо. Приклади завдань: складання діалогу або полілогу з опертям на рольову ситуацію; перевірка знань у ролі перекладача; написання реферату, анотації, приватного або ділового листа; підготовка проекту на задану тему; презентація підготовленого проекту тощо.

У цьому контексті слід підкреслити, що роботу з навчальними автентичними текстами рекомендовано здійснювати у режимі пошуково-ознайомлювального читання. На першому етапі, тобто емоційно-мотиваційному, пропонуються вправи, що відповідають першому рівню сформованості ІКК. Студенти отримують такі завдання: а) прочитати заголовок, повідомити тему тексту; б) на основі малюнка розказати зміст тексту; в) встановити зв'язок між двома текстами на основі двох малюнків.

Оглядове читання вступає в дію на другому етапі – інформаційно-пізнавальному. Воно відбувається під фонограму зі завданням прослухати навчальний автентичний текст, не читаючи його вголос. Саме після такого аудіювання тексту із зоровою опорою студенти отримують цілісне враження про інформацію, що міститься у цьому тексті, а відтак – готові до подальшої роботи з матеріалом. На цьому етапі студентам пропонуються такі вправи, як а) перекласти конкретні слова і вирази з тексту; б) скласти план тексту; в) поставити запитання по тексту.

Акцент на пошукове читання поставлено на третьому – операційно-діяльнісному етапі. Студенти отримують завдання знайти відповіді на запитання, при цьому робота може здійснюватися з різними кореспондентами: викладач – студент, студент – студент, викладач – група, студент – група. Такі вправу бажано виконувати у ситуативному контексті, а також можна запропонувати різні ситуації професійного спілкування умовного характеру: а) український студент розмовляє з представником іноземного університету (уявна розмова відбувається з використанням тексту); б) викладач виступає у новій ролі; в) студент у ролі викладача зачитує питання, коментує відповіді тощо.

На четвертому етапі (особистісно-орієнтованому) робота з навчальним автентичним текстом спрямована на підготовку студентів до бесіди про свій ВНЗ і подібний іноземний навчальний заклад без зорового контакту з текстом. Тут необхідні спеціальні додаткові вправи, що забезпечують максимальну ефективність цього виду роботи. Бесіда передбачає ведення діалогічної (або полілогічної) мовленнєвої діяльності, при цьому студенти повинні вміти правильно задавати питання і відповідати на них. Для цього слід вправлятися з лексичним матеріалом теми, питальними мовленнєвими схемами, моделями оповідних речень, тому перед проведенням бесіди доцільним є повторення слів у вправах тестового характеру.

І наприкінці, тобто на п'ятому етапі (практико-орієнтованому), має місце довершена робота з

навчальним автентичним текстом на високому рівні підготовки. Тут пропонується провадити діалог між українським та іноземним студентом про специфіку навчання у їхніх ВНЗ. При цьому максимально використовуються наявні знання й уміння. Для цього студентам варто поставити завдання наприклад такого типу: а) укласти порівняльну таблицю навчання у подібних навчальних закладах України та іншої держави; б) підготувати презентацію на зазначену тему та публічно виступити з нею перед групою та ін.

Підводячи підсумок зазначимо, що навчальний автентичний текст поєднує у собі параметри природної комунікації та методичну ефективність. Визначальними критеріями відбору навчальних автентичних текстів є загальнодидактичні (проблемність, сучасність, актуальність, різноманітність інформації, наочність) і методичні (соціокультурна інформативність, професійно орієнтована значущість, міждисциплінарна інтеграція, лінгвокраїнознавча і соціолінгвістична наповнюваність лексики, лексико-граматична співвіднесеність програмних тем та ін.). Відібрані навчальні автентичні тексти повинні відображати реалії України та інших країн. Метод порівняння реалій країн неспоріднених народів дає можливість здійснювати діалог культур на заняттях з іноземної мови, що, в свою чергу, сприяє формуванню високого рівня ІКК студентів.

Висновок. Запропонована нами методика формування ІКК студентів передбачає використання: по-перше, методу порівняння соціокультурних реалій, який співвідноситься з методом лінгвокраїнознавчого зіставлення; по-друге, навчальних автентичних текстів, що містять соціокультурну та професійну інформацію; по-третє, комплексу дидактичних вправ для активізації словникового запасу, оволодіння логіко-семантичними основами роботи з текстом, вироблення динамічного смислового сприйняття текстової інформації.

Виокремлено та схарактеризовано етапи формування іншомовної комунікативної компетентності студентів: емоційно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, операційно-діяльнісний, особистісно орієнтований, практико-орієнтований.

Література

1. Гальскова П.Я. Теория обучения иностранным языкам : лингводидактика и методика: учеб. пособие [для студентов] / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – 3-е изд., стер. – М. : Akademia, 2006. – 333 с.
2. Гришкова Р.О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія / Р. О. Гришкова. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 424 с.
3. Китайгородская Г.О. Интенсивное обучение иностранным языкам: учеб.-метод. пособие / Г.А. Китайгородская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа; Научно-образ. центр „Школа Китайгородской”, 2009. – 277 с. – (Методика обучения).
4. Коннова З.И. Развитие профессиональной иноязычной компетенции будущего специалиста при многоуровневом обучении в современном вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Зоя Ивановна Коннова; Тул. гос. ун-т. – Тула, 2003. – 355 с.
5. Мартинова Р.Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.09 / Р.Ю. Мартинова: Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2007. – 44 с.
6. Микитенко Н.О. Технологія формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю: монографія / Н.О. Микитенко; за ред. Г.В. Терещука. – Тернопіль: ТНПУ, 2011. – 411 с.
7. Морська Л.І. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04; 13.00.02 / Лілія Іванівна Морська; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 573 с.
8. Johnson K. An introduction to foreign language learning and teaching / Keith Johnson. – Harlow: Longman, 2001. – 336 p.
9. Larsen-Freeman D. Techniques and principles in language teaching / Diane Larsen-Freeman. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 252 p.
10. West M. Learning to read a foreign language, and other essays on language-teaching / Michael West. – London: Longmans, Green, 1955. – 100 p.